

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Мария Антонова Спасова, член на Научното жури по защитата на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, назначено със заповед № РД 38-64/25.01.2017 г.

Област на висше образование: 2. *Хуманитарни науки*

Професионално направление: 2.1. *Филология*

Научна специалност – *Български език (Старобългарски език)*

Тема на дисертационния труд: „*Учителното евангелие на Константин Преславски – текстологични и лексикални проблеми*“

Дисертант: **Жени Валентинова Жикова**

Научен ръководител: **проф. д.ф.н. Татяна Димова Славова**

Данни за дисертанта

Жени Валентинова Жикова се насочва към палеославистиката след като получава добро образование: 2002 – 2006 завършва средно образование в Хуманитарна гимназия „Цар Симеон Велики“, гр. Видин, със засилено изучаване на чужди езици, философия и история; 2006 – 2010 следва във Факултета по славянски филология при СУ „Св. Климент Охридски“, специалност „Българска филология“ и получава диплома за висше образование с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и професионална квалификация „филолог, учител по български език и литература“; 2010 – 2013 учи магистратура в Историческия факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ и придобива образователно-квалификационна степен „магистър“ по специалност „Кризи, конфликти и дипломатия в световната политика XVI–XXI в.“ През февруари 2014 г. е зачислена със заповед РД-20-223/30.01.2014 към Катедрата по кирилometодиевистика във ФСФ на СУ „Св. Климент Охридски“ като редовен докторант по Професионално направление: 2.1. Филология, Научна специалност: Български език (Старобългарски език) с научен ръководител проф. д.ф.н. Татяна Славова. Жени Жикова завършва дисертационната си разработка преди края на докторантурата. Дисертацията е обсъдена на 11.01.2017 в Катедрата по кирилometодиевистика и единодушно е гласувано Жени Жикова да бъде отчислена от докторантура и да бъде открита процедура по защитата на дисертационния труд. Със заповед № РД 38-64/25.01.2017 г. е отчислена от докторантура, назначено е Научно жури и е насрочена дата по защитата на дисертацията за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Документацията е изрядна, процедурни нарушения не са допуснати.

Данни за дисертацията

Критичното издание на *Учителното евангелие* Константин Преславски от 2012 г., подготвено от Мария Тихова и осъществено от Екхард Вайер, даде възможност да се пристъпи към задълбочено и цялостно проучване на този паметник, емблематичен за старобългарската култура и за книжнината на *Златния век*. Представената за защита дисертационна разработка на Жени Жикова на тема „*Учителното евангелие* на Константин Преславски – текстологични и лексикални проблеми“, е систематичен труд, включващ конкретни цели и задачи, ориентирани пряко към един от паметниците на Преславския културен и книжовен център. В същото време дисертацията е с проекция към все още нерешения проблем за текстовата история на славянския превод на Евангелието. Актуалността на темата в последно време нарасна предвид крайното твърдение на някои слависти, че „*Учителното евангелие* принадлежи към обширния литургически корпус на Климент“.

Дисертацията на Жени Жикова е в обем 342 страници и включва увод, 3 глави, заключение, библиография и 2 приложения. Разработката има стройна композиция и ясна структура, в които са заложили основните проблеми и са формулирани чрез целите, задачите, принципите и методите на изследване.

Увод (с. 5–8). В него са представени *обектът* и основните *цели* на изследването. формулирани са основните задачи. Първата *задача* е дадена твърде общо: да се анализира лексикалната система на *Учителното евангелие* на Константин Преславски (нататък *УЕ КПр*) с оглед на нейния произход – славянска и неславянска. Втората задача дава реална и конкретна представа за изследването на лексиката на *УЕ КПр* с оглед на наличието на кирилometодиевска и преславска лексика, т.е. лексиката като датиращ и ареален параметър. Третата задача е свързана с изследване на композитните образувания и е според утвърдения модел за лексикални изследвания. Четвъртата задача всъщност се отнася към третата и като цяло тази част от проучването е очертана прекалено подробно. Важна е петата задача – изследване на редки думи и хапакси. И тя е представена твърде описателно и подробно, а освен това не е безспорно заявеното условие за рядка дума да се счита всяка лексема с фиксации най-много в до 5 паметника извън *УЕ КПр* (с. 6, с. 166, с. 257). Много стройно и концептуално ясно са формулирани задачите 6, 7 и 8. Би било целесъобразно задача 7 да се прецизира, като сравнението със старобългарските евангелски преписи да се раздели на две подгрупи: изборни и четириевангелия, защото това би бил допълнителен и важен текстологичен аспект към въпроса за първоначалния Кирило-Методиев превод на Евангелието, който все още очаква окончателното си

решение. Научният подход е *комплексен*, принципите на изследване са *пълнота* и *системност*, заявените различни *научни методи* са приложени реално в разработката.

Въпреки че изрично е посочено, че обект на изследване е *УЕ КПр* по изданието в MLS, осъществено въз основа на 4-те пълни преписа, в *Източници на изследването* Жени Жикова е споменал за проучвания, свързани с отделни беседи (№ 1, № 2, № 45 и № 47), което говори за нейната библиографска осведоменост.

Първа глава (с. 9–24). История на проучванията. Описание на използваните преписи.

Тази глава включва стегната и премерена в научно отношение част, посветена на личността на Константин Преславски, на дейността му като духовник, на литературното му творчество и на преводаческата му дейност. Изчерпателен и коректен е критичният преглед на изследванията върху *Учителното евангелие*¹. Посочени са всички издания на части от *Учителното евангелие*, както и публикувани отделни беседи. Следва подробно описание на използваните преписи.

II. Втора глава (с. 25–200). Проблеми на лексикалната система на *Учителното евангелие*

Още в началото дисертантката уточнява, че в тази глава се „обследват проблеми на лексикалната система на *Учителното евангелие*, като акцентът е поставен върху специфични лексикални маркери – неславянската лексика (гърцизми и прабългаризми), славянската синонимия (преславизми и кирилометодиевизми), композитите, редките думи и хапаксите“ (с. 25). Гърцизмите се анализират с оглед на принадлежността им към определени тематично-семантични групи, замяната им със славянски думи, правописно-фонетичната им адаптация, изследва се тяхната продуктивност на славянска почва, сравняват се с гърцизмите в класическия корпус старобългарски паметници и в други ранни старобългарски текстове. Лексикалната синонимия се изследва чрез анализ на лексикалните успоредици *източнобългарски* (преславски)/*кирилометодиевски* варианти (архаизми, охридски дублети). Ключова задача е да се определи дали лексиката на *УЕ КПр* е по-близо до Кирило-Методиевия превод на Евангелието, или възхожда към редакцията на превода, извършена в Преславското книжовно средище. Ексерпцията на сложните думи е пълна, а изследването и анализът им са задълбочени. Проучват се словообразователната им структура и словообразователните модели, които формират. В лексикалното изследване е отделено специално място на редките думи и хапаксите.

¹ На с. 10 навярно по невнимание вм. Атанасий Александрийски е дадено Александър Александрийски.

Ексцерпираните гърцизми от *УЕ КПр* са 80 (без патронимите, народностните и жителските топоними и техните производни). Съответствията им се търсят в гръцкия текст на катените по Крамер, но част от тях са употребени в авторските встъпления и заключения и това е важен показател за развитието на книжовния старобългарски език по времето, когато възниква *УЕ КПр*. При лексикографската им съпоставка се търси обяснението за значителното количество на гърцизмите в някои от текстовете. Ценно е наблюдението на дисертантката, че гърцизмите проявяват словообразователна активност на българска почва, което говори за усвояването им в лексикалния фонд на българския книжовен език и подчиняването им на моделите за образуване от тях на производни думи. Гърцизмите в *УЕ КПр* са разпределени в лексикално-семантични групи, посочено е броят на съществителните (63), на прилагателните (14) и присъствието само на един гръцки глагол *власвимисати*. Жени Жикова посочва група гърцизми, употребявани успоредно със славянските им съответствия. Компетентно и задълбочено е представена фонетичната и морфологична адаптация на гръцките думи, а изводът, че Константин Преславски се придържа към старобългарската книжовна норма, е особено важен. В тази част от изследването има някои недоглеждания при анализа на отделни лексеми, но това лесно може да се отстрани при окончателния прецизен прочит, ако дисертационният труд бъде препоръчан и одобрен за публикуване.

Прабългаризмите в *УЕ КПр* са малко на брой. Обяснението за този факт се търси в стремежа на Константин Преславски преводът да е разбираем в славянска езикова среда. В същото време се посочва, че в превода на второ слово против арианите броят на прабългаризмите е по-голям и това прави горното обяснение не съвсем убедително.

Проблемът за лексикалните синоними е важен, защото е свързан с развитието на старобългарския книжовен език и е вторичен датиращ показател за времето, когато е възникнал преводът на дидактичния сборник. Коректно е формулирана целта на тази част от разработката: да се потърси отговор на въпроса дали Константин Преславски се придържа към лексиката на първоначалния Кирило-Методиев превод на Евангелието, или творческата му дейност отразява черти, характерни за преславската редакция на старобългарския евангелски превод (с. 66). Тази част от Втората глава е стройно структурирана. Представени са 33 преславски съответствия на кирилометодиевската лексика, характерни за редактирания в Преслав евангелския превод. Лексемите са организирани в речникови статии по азбучен ред, но много важно е, че са разграничени лексемите, които имат гръцки съответствия, от лексемите без гр. съответствия. Оценката

ми за тази част от дисертацията е висока: разработена е задълбочено, пълно и системно. Обективен е и изводът, че в *УЕ КПр* малка част от гърцизмите (само 6) са заменени със славянски думи. Резултатите в тази и в следващите части са представени таблици.

Следващата част от лексикалното проучване е посветена на кирилометодиевска лексика в евангелския превод. В нея са включени 69 лексеми, определяни като характерни за Кирило-Методиевия евангелски превод. Лексемите са представени в речникови статии по модела на предходната част за преславизмите. В края на тази част направените изводи са точни и обективни: броят на кирилометодиевизмите от евангелския превод в *УЕ КПр* двукратно надвишава броя на преславизмите (69:33); 30 лексеми имат успоредяване на употребата на кирилометодиевски/преславски вариант и само в 6 случая е предпочетен преславизъм. Обяснението на този факт е научно правилно, важен е акцентът, поставен върху факта, че Методиев ученик е предпочел преславски вариант почти в половината от случаите. Без преславски съответствия са употребени 40 кирилометодиевизма. Това е фактологично доказателство за по-силното присъствие в *УЕ КПр* на лексеми от Кирило-Методиевия превод на Евангелието, традиционно включвани в дублети.

Уместно е решението на докторантката да организира подробно и обобщено в таблица материала от съотношението преславизми:кирилометодиевизми единствено в рамките на евангелските цитати в текста на *Учителното евангелие* (без значение дали цитатите са в преводните или в авторските части). Това съотношение е 13:30, което и по този параметър потвърждава изводите от предходните части на изследването. Изводът на Жени Жикова е, че „по времето, когато е създадено *Учителното евангелие* (края на IX в.), преславската редакция на старобългарските богослужебни книги все още не е била кодифицирана“ (с. 119).

Съвсем закономерно в работата е отделено значително място на композитните образувания, които са особено важни не само като характерни за стила на хомилетичния жанр, но и като изразяващи богата семантика в кратка форма и едновременно с това притежаващи ярка образност. В критичния преглед на научната литература върху изследванията за сложните думи се застъпва и гледището, че те са показател и за времето, когато е извършен преводът. Композитните образувания се изследват отделно за превода на гръцките катени и отделно за авторските части на беседите. Анализира се словообразователната им структура. Композитите калки се разделят на пълни и частични структурни калки. Отделена е група на хибридните калки, както и на независимите от гръцкия модел двукоренни образувания. Очертавалите се словообразователни модели са

анализирани компетентно. Ексцерпирани са 150 композитни образувания и според въведените параметри за съотношението гръцки/славянски текст те са класифицирани в 5 групи (с. 121). Композитите от разделите са представени в отделни речникови статии с предварително уговорена структура, в които е било възможно да се включи и честота на употреба в *УЕ КПр*. На отделен ред се поставят сложните думи без гръцки паралел (от авторските встъпления и заключения или в преводните части на беседите без установен гръцки текст). Направена е уговорката, че се анализират само композити, които се срещат и в 4-те пълни преписа на *УЕ КПр* и имат установено гръцко съответствие. Този строг принцип гарантира във висока степен, че даденият композит е присъствал в първоначалния вариант на *Учителното евангелие*.

Първият раздел включва старобългарски *композити* – *гръцки композити*, Към втория раздел *старобългарски композити* – *гръцки симплекси* се отнасят 19 сложни думи. Изводът е, че това доказва, че сложните думи са били характерно явление за живата старобългарска реч (с. 146). Към групата на *гръцки композити* – *старобългарски симплекси* се отнасят 9 старобългарски симплекса срещу *compositum* в гръцки. В раздел четвърти на класификацията се представени само 3 случая на *гръцки композити* – *старобългарски съчетания*. Жени Жикова застъпва становището на А. Минчева, че употребата на описателни названия или симплекси за предаване на гръцки композити е присъщо за Кирило-Методиевите преводи (с. 148). В петия раздел са включени два случая на *старобългарски композити* – *гръцки съчетания*, които дисертантката обсъжда с принципа за възпроизвеждане на значението, а не на формата.

Класификацията на калкираните сложни думи според степента и начина на калкиране включва няколко групи: *композити, пълни структурни калки* (при тях е залегнал принципът за поморфемно предаване структурата на гръцката сложна дума съобразно особеностите на славянската реч); *композити, частични структурни калки* (при тях единият компонент на гръцкия композит е точен превод, а другият е предаден свободно); *композити, формално независещи от гръцкия образец* (структурирани са без да следват сложни гръцки думи и старобългарските сложни думи не са точен смислов еквивалент на гръцките). Споменати са и редките *хибридни калки* (единият компонент има старобългарски превод, а другият – обикновено първият – е оставен непреведен), но са пропуснати две-три лексеми с хибридна структура. Много интересни са гръцките композити, запазени без превод, които в *УЕ КПр* са четири и са своеобразни маркери за преводача Константин Преславски.

Частта, в която сложните думи са групирани според първия компонент, е озаглавена „Книжовната норма с оглед на първия елемент на старобългарските композити“ и според мен формулировката не е научно коректна. Става въпрос не за старобългарска норма, а за книжовна практика и традиция по отношение на структурата на сложните формации.

Изчерпателно са представени словообразователни модели при композитите. Разгледани са суфиксите -ниѣ/-нѣѣ, -ѣць, -ѣство, -никъ, -тель за оформлението на съществителните имена композити, суфикса -ѣнъ като основен за оформление на 40 сложни прилагателни. Тук има още какво да се добави, но това би насочило работата към словообразуването, което не е основна задача на лексикалната част от разработката. Анализира се словообразователната структура на сложните думи, като се групират според първия компонент: съществително, прилагателно, местоимение, числително или наречие. С малки изключения първият компонент е подчинен и доуточняващ втория компонент, който почти винаги е главният в сложната дума.

Крайният извод от изследването на композитите е обоснован научно: в *УЕ КПр* е представена цялостна система от разнообразни словообразователни модели, които функционират самостоятелно, без да са подражание на гръцките словообразователни структури. Срещат се и отделни асуфиксални композити, които са архаични славянски образувания с втори именен синкретичен компонент.

Лексикографската характеристика на старобългарските композити показва, че 56 от тях (36%) са употребени в авторските части и са без гръцко съответствие. От всичките 150 сложни думи 91 се регистрират в старобългарския ръкописен канон. За част от останалите 59 композита има словообразователни варианти. В таблица са представени сложните думи по параметъра къде се регистрират – в преводните или в авторските части на беседите. Значителна част (55) се срещат в авторските части на *УЕ КПр* и Жени Жикова тълкува това като потвърждение на извода ѝ, че композитите са били присъщи и на живата славянската реч, и на книжовния старобългарски език и употребата им не е свързана непременно с гръцкия език. 19 сложни думи се срещат и в авторските, и в преводните части на беседите; 51 – само в преводните части на *УЕ КПр*.

Изследването на редките думи и хапаксите, които са засвидетелствани в *УЕ КПр*, заема значителна част от тази глава. Те се анализират в контекста на лексикалния състав на класическите старобългарски паметници, сравняват се и с лексиката на други старобългарската преводи и съчинения, запазени в по-късни преписи и представени в

лексикографски справочници² и в лексикални индекси. Редките думи са структурирани в речникови статии, които съдържат данни по предварително зададени параметри. Анализираните редки лексеми включват 103 речникови единици, а хапаксите (с цялата условност на това понятие), представени в изследването са, са 41. При анализа на думата *прѡвѣрѣнїе* от цитата Мт 19:24 значението е определено като ‘прѡвѣртане, пронизване, пробиване’, а всъщност думата означава ‘отвор, дупка; *прен.* ухо’ и в този цитат е лексикален дублет на *оухѡ*. Изследването на редките думи и хапаксите е извършено на високо научно равнище, лексемите са подложени на задълбочен анализ, респектиращ е списъкът от справочници, привлечени за сравнение. В края на тази част от изследването резултатите са обобщени и са формулирани точни изводи, основани на конкретни факти. Редките думи и хапаксите са от различни семантични и функционални групи. Много важна е констатацията, че в авторските части, които по обем за много по-кратки от преводните, редките думи са 44, като 18 тях са и хапакси, т.е. 18 от общо 41 хапакса е 43,8%. По подобен начин са систематизирани резултатите и по отношение на близостта на редките думи в *УЕ КПр* със старобългарските паметници и със старобългарски преводи, запазени в късни преписи. Изводите са верни и са подкрепени с убедителни конкретни факти.

III. Трета глава. Текстологичен анализ на евангелските цитати в *Учителното евангелие* (с. 201–244)

Още в началото на тази глава дисертантката кратко и ясно формулира функцията и ролята на библейските цитати в средновековните текстове. Уточнява източниците, от които са ексцерпирани евангелските цитати. Пред младата изследователка се появява едно сериозно препятствие, с което тя се е справила: евангелските цитати в изданието в *MLS* не са маркирани и идентифицирани нито в славянския, нито в гръцкия текст. Жени Жикова е установила корпус от 279 евангелски цитата, 69 от които са в авторските части, а 210 – в преводните катени. Тя ги е идентифицирала и ги е представила в таблица. Основна задача в проучването на евангелските цитати от *УЕ КПр* е сравнението им с евангелията от старобългарския ръкописен канон и с гръцкия текст на евангелската традиция по изданието на Нестле–Алан. За 156 цитата има гръцки текст, който съвпада с гръцката евангелска традиция, а за 54 цитата гръцкият образец се отличава от гръцката евангелска традиция. Много важна е констатацията на дисертантката, че евангелските

² Неточно е посочено, че от СДЯ са издадени 10 тома: издадените томове са 11; от СРЯ са издадени 29, а не 28 тома + един справочен том.

цитати в *УЕ КПр* са по четириевангелието, т.е. значителна група цитати липсват в апракосевангелията.

При изследването на евангелските цитати без гръцки образец в 57 от общо 69 се установяват лексикални, текстологични, словоредни и словообразователни отлики в сравнение с петте старобългарските евангелия. Анализират се само различията, които се класифицират като лексикални, морфологични, текстологични (пропуски и добавки в *Учителното евангелие*), словообразователни. Изводът от изследването на лексикалните отлики при евангелските цитати без гр. образец е, че те не показват категорична близост с нито едно от петте евангелия, а в доста случаи цитатите от *УЕ КПр* имат успоредици с трите глаголически евангелия (с. 210). И по този параметър евангелските цитати в *УЕ КПр* не показват категорична близост с нито едно от старобългарските евангелия. Анализирани са всички словоредни, текстологични и словообразователни различия.

Евангелските цитати в авторските встъпления и заключения, в оригиналната беседа 42, както и в преводните катени без установен гръцки текст, в значителната си част се отличават в различна степен от 5-те старобългарски евангелия. Общият извод от изследването на тези цитати е, че те са по-близо до Кирило-Методиевия превод на Евангелието.

Жени Жикова не подминава и един сложен проблем, свързан с евангелските цитати в *УЕ КПр* и в старобългарските евангелия, които са превод от различни гръцки текстове. Екскерпирани са 54 такива цитата и в тях се съдържат текстологични, лексикални, словоредни и словообразователни отлики, които се дължат на различните гръцки текстове. В края на тази част за евангелските цитати с различни гръцки текстове изводът на дисертантката е категоричен: евангелските перикопи в *Учителното евангелие* не повтарят превода на нито едно от петте старобългарски евангелия, а Константин Преславски самостоятелно и творчески превежда гръцките катени (с. 226).

Обособено като самостоятелна част е проучването на евангелските цитати с еднакъв гръцки образец и в *Учителното евангелие*, и старобългарските евангелия. Изолирани са 156 такива цитата. Изследвани са по същия модел като цитатите с различен гръцки текст. Лексикалните различия в цитатите от *Учителното евангелие* и 5-те старобългарски евангелия според Жени Жикова в някои случаи са предпочетени от преводача лексеми от преславската редакция на Евангелието; в други случаи той се придържа към Кирило-Методиевия евангелски превод; понякога лексикалните различия се дължат на синонимия. Обобщението е, че на лексикално равнище най-много съвпадения има с глаголическите евангелия в конфигурация М З А, В М З А и М З,

но в същото време съвпаденията само с едно евангелие – това са З и С. Много ценно е оформянето в група на морфологични предпочитания на Константин Преславски при превеждането на евангелските цитати и заключението ѝ, че в морфологично отношение цитатите от Константиновото евангелие се доближават най-вече до В и С. Разгледани са словоредните и текстологичните различия, а словообразователните предпочитания на Константин Преславски са систематизирани, с което се очертава преводаческата му техника и личният му преводачески стил.

В края на трета глава са обобщени и систематизирани изводите от изследването на евангелските цитати в *УЕ КПр*. Морфологични различия между евангелските цитати в *Учителното евангелие* и старобългарските евангелия са систематизирани и обобщени прегледно и това е една от най-приносните части в дисертационната разработка, защото е свързана конкретно с преводаческата техника и с преводаческия стил на Константин Преславски (с. 237–239). Дисертантката показва умение да анализира фактите скрупулъзно и обективно да обяснява проявите на двете привидно противоположни тенденции: следване на Кирило-Методиевия евангелски превод по МЗ А, и в същото време значителен брой съвпадения със С. Значително е числото на съвпадащите цитати в *Учителното евангелие* и в Савината книга на лексикално, морфологично и словоредно равнище.

Заключението (с. 252–264) включва в стегнат вид изводите към отделните части на дисертационното проучване. Те са обосновани, точно формулирани и подкрепени с конкретни факти.

Библиографската осведоменост на Жени Жикова е впечатляваща: тя познава както най-ранните изследвания на *Учителното евангелие* на Константин Преславски, така и най-новите публикации, свързани с него.

Работата е написана на добър език, терминологично точен, а стилът ѝ е ясен, стегнат и изразителен, без трафарети и клиширани изрази, което е рядкост при млади изследвачи.

Дисертацията на Жени Жикова отключва нови аспекти в проучванията върху *Учителното евангелие* и в известна степен се превръща в преходно към нов тип изследвания с нов тип фактология, която се привлича в изучаването на историята на текста на славянския превод на Евангелието, защото убедително показва огромното значение на корпусите от евангелски цитати в хомилетичните текстове.

Двете приложения към дисертацията са изпълнение акуратно, въпреки че намирам за целесъобразно изработването и на трето приложение, в което евангелските

цитати да се систематизират по евангелисти, а главите и стиховете да се дадат във възходящ ред и с посочване на точното място на цитата в *УЕ КПр*. Съзнавам обаче, че подобно искане „намирисва“ на максимализъм.

Авторефератът е кратък, но отразява обективно и систематизирано постигнатото в изследването. Очертаните приноси са представени пестеливо, обективно и с точност на преценката.

По време на докторантурата Жени Жикова многократно е участвала с доклади в научни конференции и форуми и резултат от това са представените 5 статии по темата на дисертацията (една отпечатана и 4 под печат). Участник е в проекта „Информатика, граматика, лексикография“, „Информатика, граматика, лексикография“ (BG051PO001-3.3.06-0024), финансиран по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, схема за безвъзмездна финансова помощ „Подкрепа за развитието на докторанти, постдокторанти, специализанти и млади учени“.

Научните приноси:

- Представеният за защита дисертационен труд е първото системно изследване на пълния корпус от евангелски цитати в хомилетичен дидактичен сборник, какъвто е *Учителното евангелие*;

- Възникването на *УЕ КПр* се датира в тесни граници (края на IX век) и това е конкретен и важен хронологически срез, който се „вмъква“ в историята на текста на славянския превод на Евангелието в двете му основни версии: *изборно евангелие* и *четириевангелие*;

- Известно е името на съставителя и преводача, което позволява и локализиране на възникването на *УЕ КПр*. От това не следва да се идентифицира мястото на възникване на *Учителното евангелие* с езиковия ареал, към който се е отнасял родният говор на книжовника;

- За малко текстове съществуват толкова достоверни фонове исторически сведения, колкото са известията имената на владетели и книжовници, имащи отношение към възникването на *УЕ КПр*;

- Правилно е решението на научния ръководител и дисертантката лексикалното изследване да включва само *отделни лексикални проблеми*, а не цялостно проучване на словния състав на *УЕ КПр*;

- Резултатът от задълбоченото изследване на гърцизмите по избрания модел довежда си кореспондира с извода лексикалния анализ на евангелските цитати, че в по-голямата си част гърцизмите възхождат към Кирило-Методиевия превод на Евангелието;

- Научно компетентно е проучена лексикалната синонимия чрез анализ на речниковите дублети *преславизми* : *кирилометодизми*, като е отделено внимание на съотношението им в рамките на евангелските цитати в преводните и в авторските части;

- Чрез пълна ексцерпция са изолирани и групирани всички сложни думи в *УЕ КПр* с отчитане на гръцкия първоизточник, извършена е класификацията им според словообразователната им структура, отчетен е параметърът *устойчивост* на книжовната старобългарска норма спрямо първия компонент на старобългарските композити;

- Изключително приносна е частта от дисертацията, в която се изследват редките думи и хапаксите според предварително уговорени и следвани критерии. Анализирани са в контекста на класическите старобългарски паметници и на съчинения, възникнали през старобългарската епоха, но запазени в по-късни преписи. Това очертава цял кръг от старобългарски преводи, запазени в късни преписи в чужда книжовна практика, в които присъстват същите редки думи, а някои от хапаксите, познати единствено в късни преписи, вече се регистрират и в *УЕ КПр*. Редките думи и хапаксите, извлечени от *Учителното евангелие*, са несъмнен принос към старобългарския речник.

- Евангелски цитати от *УЕ КПр* са ексцерпирани и сравнени със съответстващите им цитати в класическите старобългарски евангелски ръкописи, за да се определи до кои от тях стоят най-близо и към коя редакция на Евангелието могат да се отнесат, което е нелека задача, изпълнена компетентно;

- Висока оценка заслужават резултатите от изследването на евангелските цитати по предварително заложените параметри: анализират се лексикалните, морфологичните и текстологичните различия между евангелските стихове в *УЕ КПр* и цитатите в старобългарските евангелия, като се отчита и гръцкият текст на катените, и гръцката евангелска традиция.

- Приносно е решението цитатите да се анализират според присъствието им в *авторските части* на *УЕ КПр*, т.е. без гръцки текст), в преводните катени с *различен* гръцки образец спрямо гръцката евангелска традиция и в преводните катени с *еднакъв* гръцки образец по отношение на гръцката евангелска традиция. Резултатите са конкретни, убедителни са важни за бъдещите проучвания на историята на славянския превод на Евангелието.

Заклучение:

Представената за защита научна разработка напълно покрива критериите за *форма* и *съдържание* на дисертация за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ и отговаря на изискванията на чл. 6 (1, 2, 3) от ЗРАС РБ, чл. 27, ал. 1 от Правилника за

прилагане на ЗРАСБ, Област на висше образование: *Хуманитарни науки*. Професионално направление 2.1. *Филология* – Български език (Старобългарски език).

Въз основа на научните качества и несъмнените приноси на дисертационния труд лично аз с категорична убеденост ще гласувам за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Жени Валентинова Жикова, което искрено препоръчвам и на останалите почитаеми членове на Научното жури.

16.03.2017

Велико Търново

Подпис:

(проф. д-р Мария Спасова)